

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De koloniale ruimte herbezien: de politiek-culturele beleving van Indonesische natuurrampen in de 19e en vroege 20e eeuw

Schrikker, A.F.; Tetteroo, A.E.G.; Jensen, L.

Citation

Schrikker, A. F., & Tetteroo, A. E. G. (2021). De koloniale ruimte herbezien: de politiek-culturele beleving van Indonesische natuurrampen in de 19e en vroege 20e eeuw. In L. Jensen (Ed.), *Crisis en catastrofe: De Nederlandse omgang met rampen in de lange negentiende eeuw* (Vol. 4, pp. 218-241). Amsterdam: Amsterdam University Press. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3203464>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3203464>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Crisis en catastrofe

De Nederlandse omgang met rampen
in de lange negentiende eeuw

Onder redactie van Lotte Jensen

Amsterdam
University
Press

Crisis en Catastrofe

CRISIS EN CATASTROFE

De Nederlandse omgang met rampen in de lange negentiende eeuw

Onder redactie van Lotte Jensen

Amsterdam University Press

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij een subsidie van NWO, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek

Deze publicatie is eerder verschenen als themanummer in het tijdschrift *De Moderne Tijd*, 4. 3-4, 2020

Afbeelding omslag:

Reinier Vinkeles, Het instorten van huizen en het omkomen van mensen en beesten te Erichem door den watervloed (in Louwmaand 1809), Atlas van Stolk.

Ontwerp omslag: Coördesign, Leiden

Typografie: Rombus, Hilversum

ISBN 978 94 6372 256 8

e-ISBN 978 90 4855 537 6 (e-pdf)

e-ISBN 978 90 4855 442 3 (ePub)

NUR 694

© Lotte Jensen / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

INHOUD

5

DE OPMARS VAN <i>DISASTER STUDIES</i>	7
<i>Nieuwe perspectieven in het rampenonderzoek</i>	
Lotte Jensen	

LOKAAL EN NATIONAAL

DE OPKOMST VAN DE ‘NATIONALE RAMP’	
<i>Een begripsgeschiedenis</i>	25
Ruben Ros	

NOODHULPBELEID BIJ STADS- EN DORPSRAMPEN IN DE REPUBLIEK.	
BOVENREGIONALE SOLIDARITEIT IN DE ACHTTIENDE EEUW	47
<i>Het noodhulpbeleid van de hogere overheden</i>	
Erica Boersma	

HUISELIJKE RELIEKEN	67
<i>De Leidse buskruitram (1807) in openbare en particuliere collecties</i>	
Arti Ponsen	

TEN VOORDEELE VAN ...	94
<i>Liefdadigheidsuitgaven in de negentiende eeuw</i>	
Marita Mathijssen	

CULTURELE BEELDVORMING: DE ROL VAN MEDIA

ONWEER	119
<i>Een ramp, een straf of een subliem schouwspel?</i>	
Jan Wim Buisman	

ZINGEN OVER BRANDEN, SCHEEPSRAMPEN EN GROTE BUITENLANDSE CATASTROFES, 1755-1918	130
--	------------

Lokale, nationale en internationale saamhorigheid

Lotte Jensen

VORST IN HET VIZIER	154
----------------------------	------------

Nationalisme en de verbeelding van de Oranjes na rampen in de negentiende eeuw

Fons Meijer

6

EMPATHIE OF SENSATIEZUCHT?	181
-----------------------------------	------------

De scheepsramp van de 'Berlin' in 1907 en de nasleep ervan

Ron Brand

VER WEG EN TOCH DICHTBIJ: RAMPEN OP ZEE / OVERZEE

BEZET DOOR HET IJS	197
---------------------------	------------

De literaire verwerking van onfortuinlijke reizen ter walvisvangst in het rampjaar 1777/1778

Hans Beelen

DE KOLONIALE RUIMTE HERBEZIEN: DE POLITIEK-CULTURELE BELEVING VAN INDONESISCHE NATUURRAMPEN IN DE 19E EN VROEGE 20E EEUW	218
---	------------

Alicia Schrikker en Sander Tetteroo

'BEHOED ONS ARME VOLK VOOR DE VULKAAN-POËTEN'	242
--	------------

De literaire verwerking van de Krakatau-ramp van 1883 in Nederland en Indonesië

Judith Bosnak en Rick Honings

DE KOLONIALE RUIMTE HERBEZIEN

De politiek-culturele beleving van Indonesische natuurrampen in de 19^e en vroege 20^e eeuw

218

THE COLONIAL SPACE REVISITED

The Cultural and Political Experience of Indonesian Natural Disasters in the Nineteenth and Early Twentieth Century

This contribution analyses the colonial space that encompassed The Netherlands and Indonesia through the lens of historical disasters. In the past as much as in the present, Indonesia's geophysical circumstances made the region vulnerable to volcanic eruptions, earthquakes and tsunami's. During the nineteenth and early twentieth century such disasters confronted its victims, the other inhabitants of the archipelago and Dutch authorities with considerable challenges. Organizing relief and reconstructing the affected places and societies, prompted societal and governmental responses in colonial Indonesia as well as in The Netherlands. This article centres around two case studies: the eruption of Mount Awu on Sangihe Besar in 1856, and the earthquake that struck West Sumatra in 1926. We show that cultural and political interpretations of these disasters varied considerably between Dutch and Indonesian actors. By building on new insights from the fields of New Imperial History and Disaster Studies, we understand these divergences as the results of the differences in interests, worldviews and political realities faced by those who engaged with disasters in the Netherlands East Indies. On the one hand, Dutch actors tended to frame disasters as joint experiences that bound together motherland and its colony through charity and aid in a single humanitarian space. Yet their decidedly colonial lens led the Dutch to view disasters mainly through their own interests in the archipelago, thereby obscuring the multi-layered nature of local disaster responses. We therefore foreground local disaster responses to expose the limits of colonial disaster interpretations and thereby emphasise the fragmented nature of the colonial space.

I ndonesië wordt met regelmaat geteisterd door overstromingen, droogtes, aardverschuivingen en modderstromen, aardbevingen, zeebevingen, tsunami's en vulkaanuitbarstingen. Het land is in seismologische zin kwetsbaar als gevolg van het samenkomen en tegen elkaar schuiven van diverse aardplaten. Indonesië en

buurland de Filippijnen vormen immers het westelijk deel van de tektonisch zeer actieve, zogeheten Pacifische Ring van Vuur. De grote en kleine natuurrampen hebben hun weg gevonden in de verschillende lokale orale en schriftelijke teksttradities in Indonesië. Historici hebben er niet altijd veel oog voor gehad, maar in de oude collecties van Nederlandse bibliotheken liggen talloze teksten die over natuurrampen verhalen. In de Javaanse *babads* (kronieken) en inscripties spelen ze een rol, maar ook in allerhande Nederlands drukwerk van de 17^e tot de 20^e eeuw vinden we informatie over natuurrampen. We vinden beschrijvingen van de rampen ook terug in de archieven van de VOC en het Ministerie van Koloniën. Kranten en tijdschriften uit Nederlands-Indië stonden er vanzelfsprekend vol mee, maar ook de Nederlandse pers besteedde er ruimschoots aandacht aan.

Juist in koloniale context vormen natuurrampen een interessant onderzoeks- onderwerp, omdat het een soort momentopnames zijn die spanningen, verwijdering tussen en verwevenheid van de lokale samenlevingen en de koloniale wereld aan het licht brengen. Een vulkaanuitbarsting of aardbeving was een gedeelde ervaring voor iedereen ongeacht herkomst. Aardbevingen en vulkaanuitbarstingen op afgelegen eilanden in de archipel resoneerden tot in Nederland, maar reageerde iedereen daar ook hetzelfde op? Welke betekenis gaven slachtoffers en omstanders in koloniaal Indonesië aan deze heftige gebeurtenissen en hoe veranderde dat over tijd? Deze bijdrage richt zich op de politiek-culturele verwerking van natuurrampen in Indonesië en Nederland in de koloniale tijd, tussen ca. 1840 en 1940. In het bijzonder problematiseren wij de koloniale ruimte waarbinnen die rampen plaatsvonden. In letterlijke zin strekte die ruimte zich uit van Indonesië tot aan Nederland, maar in figuurlijke zin omvatte deze ruimte sociale, economische, culturele en politieke verhoudingen tussen allerlei groepen en individuen in de koloniale samenleving. Rampen zijn gebeurtenissen die zich zowel in die geografische als in die sociaal-culturele ruimte afspelen.

Natuurrampen moeten immers niet louter begrepen worden als fysieke gebeurtenissen, ze zijn ook sociaal geconstrueerd, omdat, in de woorden van Greg Bankoff, 'ze effect hebben op menselijk gedrag, en hun handelen beïnvloeden'.¹ Lotte Jensen laat bijvoorbeeld zien hoe rampliederen ervoor zorgden dat de eeuwenlange ervaringen met overstromingen verankerd raakten in de Nederlandse cultuur en mede vormgaven gaven aan de Nederlandse identiteit.² Antropologisch onderzoek van Susannah Hoffman benadrukt hoezeer zelfs binnen een en dezelfde gemeenschap grote verschillen bestaan in de ervaring van een ramp

1 Greg Bankoff, 'In the eye of the storm: the social construction of the forces of nature and the climatic and seismic construction of God in the Phillipines', *Journal of Southeast Asian Studies* 35, nr. 1 (2004): 110.

2 Lotte Jensen, "'disaster upon disaster inflicted on the Dutch". Singing about disasters in the Netherlands, 1600-1900', *BMGN - Low Countries Historical Review* 134, nr. 2 (2019): 45-70.

en de betekenis die daaraan wordt verleend.³ In haar zeer inlevende studie naar sociaal-culturele verwerkingsmechanismes en de wederopbouw in Atjeh na de tsunami van 2004, analyseert Annemarie Samuels hoe de gelaagdheid van ervaringen bij de verwerking ervan uitdrukking krijgt in narratieven. Deze verhalen van de ramp vertellen niet alleen wat er gebeurde, maar geven er ook betekenis aan en ze laat zien dat dat mensen hielp om vooruit te kijken en het dagelijks leven weer op te pakken. Die narratieven ontstaan op individueel niveau, maar worden ook gedeeld binnen de gemeenschap, en werden uitgedragen door hulpverlenende instituties, overheid en commercie. Samuels laat zien hoe die narratieven tot op zekere hoogte met elkaar verweven zijn en boodschappen overbrengen van nieuwe kansen en transformatie die gericht zijn op de toekomst, maar betoogt tegelijkertijd dat ze heel situationeel zijn en bovendien verweven met het geestelijke en politieke leven van de slachtoffers.⁴

In deze bijdrage richten we ons op teksten die geproduceerd werden in de nasleep van een aantal grote rampen die koloniaal Indonesië in de negentiende en vroege twintigste eeuw teisterden. Onze analyse richt zich niet zozeer op wat er tijdens of na een ramp gebeurde, maar op de wijze waarop deze teksten betekenis gaven aan de betreffende ramp. In het eerste deel van dit artikel focussen we op publicaties die zich in hoofdzaak op een Nederlands publiek richtten. Op welke manier werd er in Nederland betekenis gegeven aan natuurrampen in Indonesië? En in hoeverre speelden de politieke en culturele context in Nederland een rol hierin? Het tweede deel van dit artikel zoomt vervolgens in op twee rampgebieden aan het begin en aan het einde van de door ons bestudeerde periode: het kleine eiland Groot Sangir (Sangihe Besar) ten noordoosten van Manado waar in 1856 bij een desastreuze vulkaanuitbarsting een tiende van de bevolking omkwam, en de Minangkabau-regio, West-Sumatra, waar in 1926 een hevige aardbeving grote schade aanrichtte. In dit deel gebruiken we juist lokale Indonesische bronnen om te laten zien hoe uiteenlopend het beeld van die rampen geconstrueerd werd door lokale bevolkingsgroepen. Vooral tonen we hoe ver die beeldvorming verwijderd was van de koloniale representatie van die rampen. Het publiceren over een ramp en de gevolgen daarvan bood de lokale bevolking een kans om hun politieke overtuigingen en ambities openbaar te uiten. Op alle niveaus zien we ook reflectie op de toekomst terugkomen, een toekomst waarbinnen Nederland vaak geen rol toebedeeld werd.

In recente historiografie, die inspiratie vindt in de Britse 'New Imperial History', wordt de koloniale ruimte vaak voorgesteld als een web van verbindingen

3 Susannah Hoffman, 'The monster and the mother', in *Catastrophe and culture. The anthropology of disaster*, red. Hoffman en Anthony Oliver-Smith (Santa Fe: School of American Research Press, 2002), 113-43.

4 Annemarie Samuels, *After the Tsunami, disaster narratives and the remaking of everyday life in Aceh* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2019).

Afb. 1 Kaart van Indonesië. (Aangepast van het origineel afkomstig van freevectormaps.com)

tussen de betrokken bevolkingsgroepen, individuen en instituties. Zo laat Maartje Janse in haar studie naar negentiende-eeuwse sociale bewegingen in Nederland zien dat debatten over koloniale kwesties vooral gevoerd werden in Nederland en onder Nederlanders. Ze boden ruimte aan groepen om hun sociaal-politieke ideeën uit te dragen in Nederland, en op die manier droeg kolonialisme dus bij aan de ontwikkeling van politieke en sociale bewegingen in Nederland. Ze laat treffend zien dat de debatten een beperkte reikwijdte hadden:

The problem here is that the connectedness to the colonial subjects that many Dutch citizens experienced was rather one-sided. Most efforts to raise awareness of colonial injustice forged an imaginary bond to those suffering from it.⁵

Uit het werk van historici als Maartje Janse, Remco Raben en Vincent Kuitenbrouwer is duidelijk geworden dat het werkelijk samenbrengen en concreet bestuderen van deze ruimte binnen een analytisch kader moeilijk is.⁶ De nadruk lijkt in de onderzoekspraktijk steeds meer op Nederland te liggen. De studie van de verbeelding en beleving in Nederland en koloniaal Indonesië van natuurrampen kan hier uitkomst bieden. De 'New Imperial History' heeft aangetoond dat juist humanitaire hulpverlening in tijden van crises als oorlog en natuurrampen nauw verweven bleek te zijn met de ontwikkeling én toepassing van nieuwe ideeën over de

5 Maartje Janse 'representing distant victims: the emergence of an ethical movement in Dutch colonial politics, 1840-1880.' *BMGN* 128, nr. 1 (2013): 53-80.

6 Remco Raben, 'A new Dutch imperial history? Perambulations in a prospective field', *BMGN* 128, nr. 1 (2013): 5-30.; Remco Raben, 'Epilogue. Colonial distances: Dutch intellectual images of global trade and conquest in the colonial and postcolonial age', in *The Dutch empire between ideas and practice*, red. René Koekkoek, Arthur Weststeijn en Anne-Isabel-Richard (Basingstoke: Palgrave, 2019). 205-32; Vincent Kuitenbrouwer, "A newspaper war"? Dutch information networks during the South African War (1899-1902).', *BMGN* 128, nr. 1 (2013): 127-50.

verhoudingen tussen het Britse moederland enerzijds en haar koloniale onderdanen anderzijds. De verwerking van crisis in de koloniën bracht dus een stroom van ideeën op gang over wat de ideale sociale en economische verhoudingen in het Britse empire eigenlijk zouden moeten zijn.⁷ Natuurrampen bieden zo bij uitstek de mogelijkheid om die koloniale ruimte in zowel Nederland als Indonesië verder te verkennen, van Sangihe tot Vlissingen, en de verbindingen, zowel de imaginaire als de reële, breder te beschouwen.

222 DE KOLONIALE RUIMTE VERBEELD ALS HUMANITAIRE EENHEID

De bijdrage van Marita Matthijsen aan dit nummer gaat uitgebreid in op de publicaties ‘Ten voordele van’.⁸ Binnen dit typisch negentiende-eeuwse genre van liefdadigheidsstukken zijn ook veel publicaties ten behoeve van slachtoffers van natuurrampen in koloniaal Indonesië terug te vinden. Om even een paar voorbeelden te noemen: in 1856 verscheen in Den Haag een gedicht voor de slachtoffers van de uitbarsting van de Awu op Sangihe Besar, in 1861 publiceerden verschillende kranten en uitgevers bijdragen en drukwerk ten behoeve van de slachtoffers van de watersnood op Java en in 1867 gebeurde datzelfde in verband met een aardbeving in Yogyakarta. De uitbarsting van de Krakatau in 1883 leidde tot een zeer groot aantal publicaties, die divers van aard waren, zoals Judith Bosnak en Rick Honings bespreken in dit nummer.⁹ Latere publicaties kregen vaak de vorm van gedenkboeken en met de komst van de fotografie werd het ook mogelijk om albums en briefkaarten van en over de rampen te kopen.¹⁰

7 Rebecca Gill, ‘Networks of Concern, Boundaries of Compassion: British Relief in the South African War’, *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 40, nr. 5 (2012): 827-44. Zo heeft Rebecca Gill overtuigend aangetoond dat de Britse hulpverlening voor de slachtoffers van de Boerenoorlog een wirwar aan nieuwe, al dan niet imaginaire verbindingen schiep tussen Britse donateurs en Zuid-Afrikaanse ontvangers van steun binnen de context van de Britse koloniale machtsverhoudingen.

8 Zie de bijdrage van Marita Mathijsen aan dit nummer.

9 Zie de bijdrage van Bosnak en Honings aan dit nummer. En zie ook: Constant Cuypers, ‘Het Album Holland-Krakatau (1883). Artistieke liefdadigheid en exotische inspiratie’, *De Negentiende Eeuw* 29 nr. 4 (2005) 219-240.

10 Multatuli, *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb!* (Rotterdam, Nijgh 1862); Johannes Quack, *Gedenkboek van den watersnood in 1861, waardoor een groot gedeelte van Nederland en Nederlandsch-Indië geteisterd werd* (Dordrecht, J.P. Revers 1862) Johannes Hageman en J. van Laar, *Beknopte beschrijving, met 4 groote photographien, van de aardbeving, die het eiland Java in den ochtend van den 10den Junij 1867 heeft geteisterd: benevens eenige historische herinneringen aan den oorsprong van Passar-Gedée Semarang* (Samarang Morel 1867); Anoniem, *Kloet-album: uitgegeven ten bate van de slachtoffers der jongste uitbarsting op 20 Mei 1919* (Amsterdam: Boon, 1919). Over rampenfotografie zie Liesbeth Ouwehand, ‘Disastrous encounters: photographic representations of catastrophe in the Dutch East Indies’, *Moving Worlds: A journal of transcultural writings* 14, nr. 2 (2014): 46-60.

Afb. 2 De vulkaan Awu op het eiland Sangihe Besar. (Foto: Alicia Schriker 2018)

Het gedicht ‘ten voordele van’ de slachtoffers van de Gunung Awu in 1856 is een interessant voorbeeld. Halverwege het gedicht, dat verhaalt van de verwoestende effecten van de vulkaanuitbarsting, vinden we deze strofes:

Opent, Neerlands rijkbedeelden, opent thans uw milde hand:
 Hebt nu willige offers over voor den armen Indiaan.
 Is hij in die verre dreven niet uws konings onderdaan?¹¹

De inwoners van Sangihe worden hier nogal willekeurig benoemd als ‘Indiaan’, waarschijnlijk vooral vanwege het klinkende rijm op onderdaan. Hoewel het gedicht oproept tot doneren voor de slachtoffers, verraaft de woordkeus een mate van onverschilligheid en onbekendheid met de regio. Weinig mensen in Nederland zullen toen, net als nu, van het eiland Groot Sangir gehoord hebben. Toch is dit gedicht interessant, omdat het zo expliciet zinspeelt op het Nederlandse koloniale rijk als eenheid. Een wereld waar, in de voorstelling van de auteur, solidariteit groot was en hulp wederkerig, getuige de strofe: ‘Werd u, o moederland, geteisterd door den watersnood / ’t medelijden van uw zoon ginds in ’t ver gewest was groot.’ Maar binnen dat Nederlandse rijk is, in de visie van de auteur, de verhouding wel hiërarchisch. Nederland vertolkt de ouderlijke rol, en de bevolking van Indonesië die van kind. Die beeldspraak van familiebanden geeft meteen de beperkingen aan van het idee van gelijkheid waarmee het gedicht haar beroep op de vrijgevigheid van de lezer kracht bij zet: ‘Is hij niet uw medescheepsel, niet als

11 Philodystenus (pseud.), *De uitbarsting van den vulkaan Awoe, op het eiland Groot-Sangir in Nederlandsch Oost-Indie, in Maart 1856 : een gedicht, uitgegeven ten voordeele der overgeblevene bevolking van gezegd eiland* (Den Haag, 1856).

gij, een kind van God / En Uw mededoogen waardig in zijn hoogst beklaglijk lot?' Deze opmerking is niet zo vrijblijvend als we misschien zouden denken. Hier refereerde de dichter heel concreet aan de geschiedenis van het eiland, waar al sinds de zeventiende eeuw predikanten en schoolmeesters in dienst van de VOC aanwezig waren geweest om de bevolking te bekeren tot het protestantisme.¹²

224

Het voorwoord bij het gedicht besprak deze geschiedenis ook expliciet en vertelde bovendien dat sinds het verval van de VOC veel inwoners van Sangihe het protestantse geloof weer losgelaten hadden. Katholieke priesters bezochten het eiland, en beweerden dat zij de vulkaan konden bezweren. Sangir lag op de grens met de Filippijnen, en het gedicht geeft zo uitdrukking aan de angst voor de Spaanse katholieke invloed, een herkenbaar en betekenisvol onderwerp in het Nederland van de negentiende eeuw. Voor Sangihe had die katholieke invloed geleid tot een verval in bijgelovigheid, waardoor de bevolking niet goed voorbereid was geweest op de ramp. De protestantse dichter legde niet alleen de schuld voor de ramp bij de katholieken en de Sangiresen, maar ook bij de protestantse gemeente zelf. Het geestelijk leven van de Sangirees was immers ook een verantwoordelijkheid geweest van de Nederlandse predikanten. Het Nederlands zendingsgenootschap had juist in hetzelfde jaar het initiatief genomen om nieuwe zendelingen die kant op te sturen. De protestantse gemeenschap in Nederland greep de ramp dus aan om haar zendingsplannen verder kracht bij te zetten. De rampzalige uitbarsting van de Awu op Sangihe gaf in Nederland zodoende aanleiding tot het formuleren van een visie van eenheid, verbinding en wederkerigheid, maar binnen een uitsluitend protestantse wereld.

De negentiende-eeuwse publicaties 'Ten voordele van' hebben steeds gemeen dat ze grote nadruk leggen op die wederkerigheid en eenheid binnen het koloniale rijk. Maar ze doen dat op wisselende toon, omdat ze tot stand kwamen door specifieke belangengroepen in wisselende politieke contexten en dat beïnvloedde vanzelfsprekend ook de betekenisgeving in deze publicaties. Het geval van Sangir kreeg een sterk religieuze betekenis toegedicht vanwege de zending die net op gang kwam. De watersnood die Java in 1861 trof, viel precies in de tijd van de politiek-liberale debatten over de afschaffing van het cultuurstelsel. Het is dan ook niet toevallig dat Multatuli het inlevende, maar ook kritische pamflet 'Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb' publiceerde ten bate van de slachtoffers. Hierin gaf hij zijn standpunt en argumenten in het debat over de afschaffing van het cultuurstelsel uitgebreid weer – maar nam erin ook het inlevende verhaal op van het fictieve Javaanse boerengezin van Karidien, Amia en hun baby Ambeh-Sari, dat

12 Voor een goede introductie op deze geschiedenis, zie Ariel Lopez, *Conversion and colonialism. Islam and christianity in North Sulawesi, c. 1700-1900* (proefschrift, Universiteit Leiden, 2018).

Afb. 3 Schilderij van de watersnood te Solo in 1861. Door de Javaanse kunstenaar Raden Saleh, geïnspireerd op het vlot van de Medusa, van de Franse schilder Géricault. (Collectie Tropenmuseum, onderdeel van Nationaal Museum van Wereldculturen)

beeldend beschrijft hoe de familie overspoeld werd door de banjirs.¹³

In zijn kritische verbeelding stond Multatuli niet alleen. De extreme banjirs, overstromingen als gevolg van hevige moessonregens, leidden tot een groot aantal doden, en verwoesting van rijstvelden en vee, waardoor de overlevenden niet in hun levensonderhoud konden voorzien. De Javaanse schilder Raden Saleh, die in Europa verbleef, schilderde de Javaanse dorpingen omgeven door water, terwijl ze zich ophielden op het dak van een huis. Het schilderij is een echo van het in Europa bekende schilderij 'Vlot van de Medusa' door Théodore Géricault, dat de Franse regering bekritiseerde voor het aanstellen van een incompetente kapitein, door wiens schuld het schip Medusa in 1816 met een bemanning van ruim

¹³ Multatuli, *Wijs mij de plaats*. Voor een korte beschouwing op Multatuli's visie op Nederlandse liefdadigheid in 1861 zie: Lotte Jensen, '2017. Orkaan Irma en nationale liefdadigheid' in *Wereldgeschiedenis van Nederland*, Marjolein 't Hart e.a., red. (Amsterdam 2018), 726-731. Zie verder: Dick van der Meulen, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Nijmegen: Sun, 2002) 429-430.

140 matrozen schipbreuk leed voor de kust van Mauritanië. Op soortgelijke wijze vormden de overstromingen op Java, in een tijd dat er in Nederland hevige kritiek was op het koloniaal beleid, een aanleiding om die kritiek te uiten en om van de koloniale staat te eisen dat ze haar inwoners zou beschermen in plaats van uit te buiten.¹⁴

226

In de verschillende publicaties over de watersnood op Java, van het pamflet van Multatuli tot aan advertenties van regionale fondsenwervingscampagnes, komt een gevoel van gedeeld slachtofferschap en wederkerigheid terug, zoals we dat ook zagen bij het gedicht over Groot Sangir. In dit geval verwees het naar de winterse overstromingen rondom de Zuiderzee die Nederland eerder dat jaar hadden geteisterd. Voor de slachtoffers daarvan was geld ingezameld in Batavia. Ook in het verslag van de uitgaven van het noodfonds vinden we opnieuw uitdrukking van dit gevoel van wederkerigheid. De schenkingen hadden in de ogen van de fondsenwerfers Nederland en Indië dichterbij elkaar gebracht:

De bewezen liefdadigheid mag overigens, naar de overtuiging der ondergetekenden, ook nog uit ander oogpunt gezegd worden een allerheilzaamsten invloed te hebben uitgeoefend. De deelnemende belangstelling en onbekrompen mildheid, van alle zijden betoond, heeft ongetwijfeld gestrekt om, zoo wel de Inlandsche bevolking en de Europeesche gemeente als het moederland en zijn zonen in Indië, nader tot elkaar te brengen en naauwer aan elkander te verbinden.¹⁵

Uiteindelijk werd met de benefietacties in 1861 in Nederland ruim 160.000 en in Indië bijna 300.000 gulden ingezameld voor de slachtoffers in Java. Nadat de grootste nood was gelenigd, bleek er ongeveer 60.000 gulden nog te resteren. Het steuncomité in Batavia besloot dit bedrag bij de Javasche Bank vast te leggen om te besteden aan hulp bij toekomstige rampen, een situatie die zich al voordeed voordat het rapport af was: toen het centrum van Enschede datzelfde jaar nog in vlammen op ging, stuurde het vloed-comité uit Batavia 5.000 gulden naar Nederland.¹⁶

De wederkerigheid werd dus vrij letterlijk in praktijk gebracht door het steuncomité in Batavia. De idealen van eenheid en wederkerigheid waren en bleven gedurende de hele koloniale periode steeds terugkerende topoi in het Nederlandse rampenproza.¹⁷ Neem bijvoorbeeld de advertentie voor collecte aan huis ten behoeve van de slachtoffers van de Padang-ramp in 1926, die we terugvinden in het Vliessingse huis-aan-huisblad *De Faam*: 'Indië steunde ons altijd in tijden van nood. Nu is het

14 W. Kraus, I. Vogelsang en C. Cave, *Raden Salah. The beginning of modern Indonesian Painting* (Jakarta: Goethe Institut Indonesien, 2012), 101-6.

15 *Verslag van de verdeeling der gelden, door de particuliere liefdadigheid in Indië en Nederland bijeengebracht tot leniging der door den watersnood van 1861 in Midden-Java veroorzaakte rampen. Comité van gedelegeerden (Batavia)* (Batavia, 1862).

16 *Verslag van de verdeeling der gelden.*

17 Ibidem.

onze beurt daarvoor onze dankbaarheid te tonen. Laat ons dat niet vergeten.¹⁸ Tegen die tijd was de Nederlandse rampenbestrijding langzaam geïnstitutionaliseerd geraakt en bestreken de samenwerkende fondsen het hele koloniale rijk.¹⁹ De rampen droegen zo bij aan de verbeelding van de koloniale ruimte als een gedeeld en gelijkwaardig humanitair veld, een verbeelding waarvan we, in navolging van Maartje Janse, toch de vraag moeten opwerpen hoe breed die nou eigenlijk gedeeld werd.

De vermeende gelijkheid was vaak gerelateerd aan de identiteit van de auteur en diens beoogde lezers. Zo kreeg het gedicht voor de slachtoffers van de Gunung Awu een (protestants-)christelijk jasje door de bezwerende formule 'zij zijn ook kinderen van God'. Multatuli hanteerde juist een seculier gelijkheidsideaal en gebruikte herhaaldelijk de frase 'zij zijn ook mensen'. En in de twintigste eeuw kwamen we steeds vaker de uitdrukking 'bruine broeders' tegen. Blijkbaar was het steeds weer nodig het publiek te overtuigen van de gelijkwaardigheid van de inwoners van Sangihe, Java en andere eilanden in de archipel. Dat auteurs het nodig vonden die gelijkheid telkens met zoveel nadruk te noemen, wijst erop dat ze in feite structurele opvattingen over het verschil tussen Nederlanders en Indiërs probeerden te weerleggen. Voor veel Nederlandse gevers was ongelijkheid toch de norm. Ideeën over ongelijkheid kwamen voort uit opvattingen over de eigen religieuze identiteit en raakten in de loop van de negentiende eeuw bovendien meer verweven met raciale opvattingen. Dat blijkt uit verslagen en verantwoording van de uitgaven achteraf, en debatten die in de kranten gevoerd werden: de helft van de donaties in 1861 was bijvoorbeeld geoormerkt voor christenen alleen.²⁰ Na de uitbarsting van de Krakatau was er een groep donateurs die wilde dat hun geld alleen beschikbaar werd gesteld aan Europeanen; het debat over de (on)juistheid daarvan werd voor een deel uitgevochten in de dagbladen.²¹ Hoewel eenheid, verbondenheid en wederkerigheid hoog op de agenda stonden van veel humanitaire idealisten en tot uitdrukking kwamen in het merendeel van het rampenproza, werd de Nederlandse koloniale ruimte in de praktijk geregeerd door apartheidsidealen die daar niet makkelijk mee te verenigen waren.

Geloof en politieke idealen speelden een grote rol in de manier waarop in Nederland de Indonesische rampen betekenis kregen en verbeeld werden. In Indo-

18 *De Faam*, 28 juli 1926. Voor Nederlandse en Nederlandstalige Indische kranten die voor dit onderzoek geraadpleegd zijn maakten we gebruik van de krantendatabase Delpher.nl.

19 Alicia Schrikker, 'Disaster management and colonialism in the Indonesian archipelago, 1840-1920', in *Natural hazards and peoples in the Indian Ocean world. Bordering on danger*, red. Greg Bankoff en Joseph Christensen, (New York: Palgrave Macmillan, 2016): 225-54.

20 In de Rotterdamse en Amsterdamse kranten van 1861 waarin ook oproepen geplaatst werden voor inzameling van fondsen, was dit een belangrijk discussie onderwerp. En ook in Batavia speelde deze discussie onder de Nederlandse gemeenschap.

21 Gerard Termorshuizen en Anneke Scholten, *Journalisten en heethoofden: een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse dagbladpers, 1744-1905* (Leiden: KITLV, 2001) 534, 566.

nesië zelf gaven slachtoffers vanzelfsprekend een heel eigen betekenis aan hun ervaring met rampen. Die had maar weinig te maken had met die ideële humanitaire verbeelding in Nederland, maar weerspiegelde juist een heel eigen religieuze en politieke dynamiek. We zullen dit illustreren door dieper in te gaan op de ramp in Sangihe en die in Padang Panjang, aan het begin en einde van de door ons bestudeerde periode.

DE UITBARSTING VAN DE GUNUNG AWU IN 1856 EN POLITIEKE VERHOUDINGEN IN DE REGIO

228

De uitbarsting van de Gunung Awu in 1856 was niet de eerste en ook niet de laatste ramp die het eiland Sangihe Besar trof. De Gunung Awu is een zeer actieve vulkaan waarvan de uitbarstingen in de afgelopen driehonderd jaar ten minste vijf keer rampzalige gevolgen hadden. Met in totaal meer dan 8000 geregistreerde doden in driehonderd jaar is het een van de dodelijkste vulkanen van Indonesië. Bij de uitbarsting in maart 1856 vonden ongeveer 2800 mensen de dood door asregens, hete modderstromen, aardverschuivingen en een tsunami. Landbouwgebieden werden verwoest en een grote hoeveelheid mensen moest gedwongen vluchten voor het natuurgeweld.²²

Hoewel Gunung Awu in een afgelegen gebied ver van Batavia lag, is deze ramp rijk gedocumenteerd en zijn er notities, brieven en registers overgeleverd, zowel uit Sangihe zelf als uit het nabije koloniale bestuurscentrum Manado. Deze documentatie biedt een bijzonder goed zicht op de mate waarin de politiek-culturele context bepalend is voor de wijze waarop direct en minder direct betrokkenen een ramp concipieerden. We illustreren dit aan de hand van een drietal teksten. De eerste is een notitie uit het kleine koninkrijk Tamako, dat op hetzelfde eiland lag als de vulkaan, maar zuidelijker en op veilige afstand. Vervolgens bespreken we lokale liefdadigheidsoproepen die vanuit Manado de dorpen in de Minahassa rondgingen en gaan we in op de bestuurlijke correspondentie tussen lokale heersers en de Nederlandse resident in Manado.

Het meest directe ooggetuige verslag komt uit Tamako, en is oorspronkelijk in Sangirees-Siauwse dialect geschreven, waarschijnlijk in opdracht van de raja (lokale machthebber):

Op zekeren maandag, des nachts, ongeveer ten tien ure
kwam er een geluid als dat van den donder, met onafgebroken
bliksemgeflinker; het licht deed zich voor als het
vuur van een grooten kalkoven die in het midden van den

²² Arsip Nasional Republik Indonesia (ANRI), Manado, inv nr. 126/2: Stukken omtrent de uitbarsting van den vuur berg op de Sangir eilanden 1856; *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 2 (1856), pp. 268-72 and 403-5.

hemel brandde. [...] Vele inwoneren van de landschappen
Taroena, Taboekang en Kandahar stierven onder
weg voor het vuur vluchtende; degenen die staan bleven,
stierven staande, degenen die elkanderen op den schouder
droegen, stierven in deze houding. Eene menigte der ingezetenen
van de kampong Sawan stierven tengevolge
van het vallen van steenen, van aarde en van zwavel.²³

De anonieme auteur legde vrij natuurgetrouw, 'onopgesmukt' noemde de oorspronkelijke vertaler het, de fysieke omstandigheden vast en benoemde de verschillende doodsoorzaken. De tekst eindigt met een beschrijving van de opvang van vluchtelingen, die bestond uit de toewijzing van stukken land in de omliggende gebieden. De vluchtelingen kwamen uit de regio Kolongan in het rijk Tahuna dat nu verwoest was.²⁴ De notitie was bedoeld om de ervaring van de ramp vast te leggen en door te geven als waarschuwing aan volgende generaties.²⁵

229

Annemarie Samuels laat in haar studie over de reacties in Atjeh op de tsunami van 2004 zien dat mensen gedurende de noodtoestand in de eerste periode van wederopbouw na de ramp vooral gelaten reageren. Mensen zijn in eerste instantie meer bezig met de praktische aspecten van de ramp en de hulpverlening, en minder met de vraag naar de dieperliggende betekenis van de ramp. Die betekenisgeving komt pas later, als mensen na moeten denken over de toekomst, over hoe ze verder moeten. Religie speelde in Atjeh een belangrijk rol in de acceptatie van het verlies, en gaf mensen de mogelijkheid om naar de toekomst te kijken. De 'onopgesmukte' toon van de notitie uit Tamako moet misschien ook als uiting van die eerste meer 'praktische' fase begrepen worden. Het is ook op die toon dat de inwoners van de Minahassa vanuit Manado benaderd werden om te doneren door de Nederlandse resident in Manado.

De circulaire die de lokale Nederlandse bestuurder in het Maleis en Nederlands langs alle dorpen in de Minahassa stuurde, geeft kort een beschrijving van de ramp, stelt dat de schade en de verliezen onherstelbaar zijn en dat er vooral grote behoefte aan voedsel en textiel. 'Daar spoedige hulp wenschelijk is, zal het welkom zijn dat de liefdegiften onverwijld worden gegeven, waartoe ik alzoo bij deze beleefdelijk het verzoek doe.'²⁶ De notitie en de circulaire, opgesteld door

²³ J.G.F. Riedel, 'De uitbarsting van de Awoeh-Taruna in 1856.' (Eene beschrijving dezer gebeurtenis in het Sengi-Siawoesche dialect met Nederlandsche vertaling), *Tijdschrift voor Indische Taal Land en Volkenkunde* 11 (1867): 91-96.

²⁴ ANRI Manado, inv. nr. 126/2.

²⁵ Greg Bankoff, Chris Newhall en Alicia Schrikker, "The volcano's charmed circle: mobility, identity and memory around Mount Mayon (Philippines) and Gunung Awu (Indonesia)" Paper gepresenteerd tijdens Reconciling the social and natural sciences: the third workshop of the ARC Linkage Project 'Hazards, tipping points, adaptation and collapse in the Indo-Pacific world' UGM, Yogyakarta 28-29 augustus 2019.

²⁶ ANRI Manado, inv. nr. 126/2.

meer directe omstanders, en zich waarschijnlijk voegend naar lokale traditie, is heel anders van toon dan het gedicht uit Nederland 'Ten voordele van', dat we hierboven aanhaalden. Anders dan de Nederlandse geschriften die op grote afstand van het rampgebied werden opgesteld, zijn deze meer primaire teksten over de ramp een afspiegeling van de directe noodtoestand, niet van de politieke of geestelijke preoccupaties van de auteur. De dorpelingen in de Minahassa hoefden niet verteld te worden dat de inwoners van Sangihe 'ook mensen waren' of dat ze samen binnen een koloniaal rijk vielen. Dat eerste sprak voor zich, en dat tweede was voor hen geen reden om te willen doneren. De roep om hulp en liefdadigheid is onvoorwaardelijk en heel direct. Uit de administratie van de hulpverlening die overgebleven is, blijkt ook dat de dorpelingen van de Minahassa van alles doneerden, van koperen duiten en rijst, tot baju (textiel), naalden en spijkers. Een man in Amurang, doneerde zijn gestreepte broek, die, zo blijkt uit de administratie, uiteindelijk in het dorpje Kendahe terecht kwam.²⁷

Terwijl men in Nederland zich dus vooral zorgen maakte over de geest van de slachtoffers, was men in Sangihe en omgeving in de eerste plaats bezig met het lichaam. Eten, kleding, behuizing, dat was nodig en de door stenen en as bedekte grond moest weer zo snel mogelijk bewerkt kunnen worden, zodat men voedselgewassen kon gaan verbouwen. Overigens betekent dat niet dat slachtoffers zelf niet ook op andere manieren betekenis gaven aan de ramp. De ramp kreeg een plaats in oudere orale tradities, waarin verbanden werden gelegd tussen onzedelijk handelen van sommige machthebbers en de uitbarsting en in jaarlijkse rituelen en offers die de toekomstige uitbarstingen moesten voorkomen. Fabels over reuzen die huisden in de krater, en mythes over vulkaan-godinnen hielpen de slachtoffers begrijpen waarom uitbarstingen überhaupt plaatsvonden.²⁸

De ramp kreeg bovendien regionaal een politieke lading. De controle houden over overlevenden was een van de zaken die de lokale machthebbers zeer bezighielden; zo lieten we al over de vluchtelingen die een stuk land toebedeeld kregen in Tamako. In de rationele vastlegging van zaken rondom de ramp, doden, vluchtelingen en landuitgifte, zitten aanwijzingen voor de politieke implicaties van de ramp verborgen. Een goed voorbeeld daarvan is de correspondentie tussen de rajas en het koloniaal bestuur in de maanden na de uitbarsting. Uit de correspondentie blijkt hoezeer de rajas uit de getroffen gebieden zich zorgen maakten om het vluchten van hun onderdanen. In vele delen van Indonesië was macht niet in de eerste plaats gebaseerd op territorium, maar op mensen, op de onderdanen over wie een raja de controle had. De uitbarsting en de vluchtelingenstroom creëerden dus een buitengewoon politiek moment, de kaarten konden in feite opnieuw worden geschud.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Bankoff, Newhall en Schrikker, *The Volcano's Charmed Circle*.

Het verdelen van de vluchtelingen werd een machtsspel waar de koloniale overheid zelf ook graag aan meedeed, want ook die had behoefte aan mensen, vooral voor werk in de bouw en wegenbouw, en om land te bewerken. De Nederlandse koloniale overheid voegde zich zo eigenlijk in een lokale dynamiek van rampenmanagement, waarin vluchtelingen zich onderwierpen aan een staat van horigheid, die nauwelijks van slavernij te onderscheiden was, in ruil voor huisvesting en voedselvoorziening. De ontheemde vluchtelingen konden zo in leven blijven, terwijl machthebbers hun positie in de regio versterkten.²⁹

Deze case study van de verwerking van de ramp in Sangihe Besar laat zien dat binnen de koloniale ruimte op verschillende niveaus verwerkings- en duidingsprocessen plaatsvonden. Zoals de watersnood een steeds terugkerend fenomeen in Nederland was, zo was de vulkaanuitbarsting dat voor Sangihe en omgeving. Het was gewoon om elkaar te helpen, daar was weinig verbeelding voor nodig. De ramp creëerde bovendien een speelveld van kansen voor lokale machthebbers, inclusief de koloniale regering. Het vormt een groot contrast met het in Nederland gepubliceerde 'ten voordele van'-gedicht, dat sprak van 'de arme Indiaan'. Dit is tekenend voor de grote discrepanties binnen de koloniale ruimte. De verbeelding van die ruimte in het gedicht, als een van protestantse eenheid en wederkerigheid had in eerste instantie weinig met de realiteit te maken.

Toch zien we dat op de lange termijn zending en hulpverlening in de praktijk in Sangihe Besar daadwerkelijk verweven raakten. Uit de gedetailleerde administratie van de hulpverlening na de uitbarsting leren we hoe de hulpverlening in twee jaar transformeerde. Aanvankelijk bestond de noodhulp uit de verstrekking van noodrantsoenen. Geleidelijk verschoof het zwaartepunt naar de levering van bouwmaterialen en gereedschap, tot uiteindelijk de ziel kon worden bereikt, via Maleise Bijbelvertalingen, Maleise ABC-boekjes voor de scholen en de verspreiding van gezangboekjes die met geld uit Nederland betaald werden. De ramp leidde dus uiteindelijk tot een versterking van de protestantse zending en koloniale aanwezigheid op het eiland. Uit de zendingsgeschiedenis maken we op dat in de decennia na de ramp grootschalige bekering plaatsvond op het eiland, dat nu nog steeds voor een groot deel protestants is.³⁰ Het waren de zendelingen zelf die deze transformatie bewerkstelligden, maar de uitbarsting van de Gunung Awu droeg eraan bij door de extra materiële steun die vanuit Nederland werd gezonden en zorgde voor een grotere lokale ontvankelijkheid voor de boodschap van de zendelingen.

²⁹ Alicia Schrikker, 'Disaster management and colonialism'. Zie ook Gillen D'Arcey Woods, 'The volcano lover: climate, colonialism, and the slave trade in Raffles's History of Java (1817)', *Journal for Early Modern Cultural Studies* 8, nr. 2 (2008) 33-55. Peter Boomgaard, 'Human capital, slavery and low rates of economic and population growth in Indonesia 1600-1910', in *The structures of slavery in Indian Africa and Asia*, red. Gwyn Campbell (Londen: Frank Cass, 2004), 88-90.

³⁰ Lopez, *Conversion and colonialism*, 134-182.

WEST-SUMATRA, REGIONALE IDENTITEIT EN DE AARDBEVING IN JUNI 1926

232

De grote rol voor de zending aan de ene kant en lokale politieke machtsverhoudingen aan de andere kant typeerden de negentiende-eeuwse omgang met rampen. Naarmate de eeuw vorderde, kwam daar geleidelijk verandering in. Kerk en geloof bleven structuren bieden voor betekenisgeving en hulpverlening, maar verloren in Nederland hun dominante positie in het publieke rampendiscours. De traditionele politieke ruimte zoals de rajas die lang ingenomen hadden in Indonesië, raakte op de achtergrond terwijl de zich moderniserende koloniale staat steeds dominanter werd in organisatie van de publieke ruimte en meer autoriteit over haar inwoners claimde. Grote rampen werden meer en meer het speelveld van koloniale en anti-koloniale politiek. De bittere verwerking van de Krakatau-ramp in Banten (Java's westkust) vormde een factor in de regionale antikoloniale opstand in 1888,³¹ maar ook op kleinere schaal werden rampen continue aangegrepen door overheid en samenleving om tegengestelde toekomstvisies en politieke idealen te ontvouwen.

Deze ontwikkelingen namen een hoge vlucht tijdens de eerste decennia na de eeuwwisseling. In deze periode vonden forse politieke en sociale omwentelingen in de koloniale samenleving plaats. De introductie van de zogeheten Ethische Politiek vanaf 1901, maar met name ook vele interne ontwikkelingen en de invloed van religieuze stromingen uit het Midden-Oosten leidden binnen de Indonesische maatschappij tot het wortelen van nieuwe ideeën over moderniteit, nationaliteit en identiteit. Onder de vele bevolkingsgroepen van de Indische archipel leidde dit tot het uitdagen van en verzetten tegen oude (koloniale) sociale en politieke verhoudingen. Dit gebeurde onder meer middels heftige publieke discussies en acties in een levendige *civil society*. Deze nieuwe *civil society* kende een zeer actieve Maleisitalige pers en een opbloeiend verenigingsleven dat vorm kreeg door de vele daaraan deelnemende religieuze instituties, politieke bewegingen en lokale belangengroepen. Onder meer Jeffrey Hadler heeft aangetoond dat West-Sumatra bij uitstek een plaats was waar deze ontwikkelingen plaatsvonden, met name in de culturele regio bekend als de Minangkabau. Die regio werd in het begin van de twintigste eeuw strijdtoneel van een aantal in de publieke sfeer opererende traditionele en hervormingsgezinde politieke en religieuze stromingen die elk een andere visie van toekomst van de Minangkabau hadden.³²

In de politiek-culturele verwerking van de aardbevingsramp van 1926 zien we die Minangkabausche *civil society* op verschillende niveaus betekenis geven aan de ramp, waarbij een lokale, regionale en kolonie-brede dimensie te onderschei-

31 Sartono Kartodirdjo, *The peasants' revolt of Banten in 1888. Its conditions, course and sequel. A case study of social movements in Indonesia* (z.p.: Springer, 1966).

32 Jeffrey Hadler, *Muslims and matriarchs. Cultural resilience in Indonesia through jihad and colonialism* (Ithaca: Cornell University Press, 2008).

Afb. 4 'Schade na een aardbeving te Padangpandjang' (Foto uit de collectie van de familie Bäume te Loeboeksoelasih. <https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/>. Catalogusnummer: KIT-LV 154079.)

den valt. De ramp bestond in feite uit twee gerelateerde aardbevingen die om 10 uur 's morgens en 1 uur 's middags plaatsvonden op 28 juni 1926. Ze leidden tot honderden doden, meer dan 2,5 miljoen gulden aan particuliere schade en zeker 10 miljoen gulden aan totale schade.³³ Het zwaarst getroffen was de stad Padang Panjang, een vrij groot centrum van onderwijs. Het gros van de schade werd veroorzaakt aan de vele stenen gebouwen die in de steden van de Minangkabau gebouwd waren. Zeer modern en een symbool van welvaart en vooruitgang, maar eveneens erg kwetsbaar voor natuurgeweld. Door de bevolking van de regio werd de ramp niet alleen als een tragisch natuurverschijnsel gezien, maar veelal ook geïnterpreteerd als goddelijke interventie. Ooggetuigenverslagen benadrukken

33 'Keroegian karena bahaya gempa', *Tjaja Soematra* [Licht van Sumatra], 16 augustus 1926. Perpustakaan Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Cataloguscode: 2482/PN. Voor de volledige taxatie, zie: 'Hoofddcomité tot steun van de slachtoffers van de aardbevingsramp ter Sumatra's Westkust. Aardbeving Sumatra's Westkust', inliggend in: Verbaal 12-07-1926, H11. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief [periode 1901-1940], nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 280. 'De Ramp in West-Sumatra', *Algemeen Handelsblad* (10 juli 1926).

dat slachtoffers meenden dat het einde der tijden aanstaande was. De aangezichten van de verwoestingen en de op open velden verzamelde slachtoffers deden vele commentatoren denken aan het moment van het einde der tijden zoals dat in de Koran beschreven wordt. Zo beschrijft een ooggetuige van de verwoestingen hoe hij talloze mensen zag rondlopen op de weg naar Solok, luidkeels smekend om vergiffenis omdat ze niet lang meer op aarde verwachtten te zijn. In zijn beleving was 'de toestand toen alsof de mensen op het veld van het einde der tijden [padang mahsjar] wachtten op hun oordeel'.³⁴

234

In de teksten van de Nederlandse steuncomités zien we dit niet terug. Zoals al bleek uit de eerder aangehaalde advertentie in *De Faam*, benadrukten met in Nederland de behoefte aan materiële hulp en vooral de wederkerige, hoewel ongelijke, Nederlandse banden met Indië. Ook de oproep aan het Nederlandse volk door het Oranje Kruis droeg dit mantra uit: 'De hechte banden, die Indië met het moederland verbinden, die telkens tot uiting komen, indien een van beide de hulp van den ander behoeft, laten ons vol vertrouwen, een beroep doen op de offervaardigheid van onze landgenooten'.³⁵ In dezelfde oproep wordt gesteld dat de 'belangen' van de 'inlandsche bewoners' aan 'onze zorgen zijn toevertrouwd'. Hieruit blijkt opnieuw een visie van koloniale afhankelijkheid, verbeeldingen die we ook bij de uitbarsting van de Awu en Krakatau, en de watersnoden op Java gezien hebben.

Dergelijke verbeeldingen hadden weinig gemeen met de wijze waarop Indonesische gemeenschappen betekenis gaven aan de aardbevingsramp. Jeffrey Hadler suggereert dat deze ramp bijdroeg aan een antikoloniale stemming die tot enige maanden later tot uiting kwam in communistische, antikoloniale opstanden in West-Sumatra.³⁶ Als we dichterbij inzoomen op de periode net na de aardbeving zien we dat de ramp door de lokale slachtoffers en omstanders vooral gezien werd als een cruciale test van de weerbaarheid van de Minangkabausche samenleving. Hulpverlening werd dan ook vlot op touw gezet, veelal onafhankelijk van Nederlandse koloniale initiatieven. De levendige, zeer onafhankelijke Minangkabausche *civil society* zette zich met tal van initiatieven in om slachtoffers te voeden en huisvesten, onderwijsinstellingen opnieuw op te bouwen en moskeeën in ere te herstellen.

34 "Keadaan pada masa itoe sebagai orang berada di padang mahsjar menoenggoe kepoe-toesan hoekoemannja". Tjermat, 'Malepetaka', *Kaoem Moeda* [De Jonge Gemeenschap], 19 juli 1926. Universiteitsbibliotheek Leiden. Catalogusnummer: KITLV5 M KM. Hadler wijst in *Muslims and Matriarchs* op soortgelijke reacties van de getroffen bevolking. Hadler, *Muslims and Matriarchs*, 138-139. In de Indonesische islam is het gebruikelijk dat natuurrampen, met name aardbevingen, met het einde der tijden geassocieerd worden. Zie: Reza Idria, 'Muslim theological perspectives on natural disasters. The case of Indonesian earthquakes and tsunami of 2004' (masterscriptie; Universiteit Leiden, 2004).

35 'Als Indië getroffen wordt.....', *De Telegraaf*, 3 juli 1926. In dezelfde oproep wordt gesteld dat de 'belangen' van de 'inlandsche bewoners' aan 'onze zorgen zijn toevertrouwd'. Dit past binnen de veelvoorkomende afbeelding van Indië als zwak en afhankelijk, zoals we eerder aangegeven hebben in dit artikel met betrekking tot de watersnood van 1861.

36 Hadler, *Muslims and Matriarchs*, 161.

Inzamelingsacties beperkten zich niet alleen tot de regio, maar vonden ook plaats in de vele plaatsen in Nederlands-Indië waar de – om hun migratiedrang bekend staande – Minangkabauers zich in de voorgaande jaren gevestigd hadden. Nieuwe sociaal-politieke bewegingen, identiteitsvorming en hulpverlening raakten in dit proces met elkaar vervlochten, zoals blijkt uit de hiernavolgende drie voorbeelden op basis van berichten uit Maleistalige kranten uit West-Sumatra en Batavia.

De *nagari* – een soort deels autonome (dorps)gemeenschap – Kota Gedang geeft ons een uniek inblik in de manier waarop lokaal na de aardbeving het herstel zich voltrok. De inwoners van Kota Gedang waren op de lange termijn veelal bezig met hun eigen gemeenschap en met name met het herstel van hun moskee. Hoewel er in Kota Gedang geen dodelijke slachtoffers waren gevallen, was er grote schade aangericht.³⁷ Hierbij werden het gebouw voor de dorpsvergaderingen en de moskee niet gespaard. Deze waren onontbeerlijk voor een harmonieuze, complete *nagari*. Het gebouw voor de dorpsvergaderingen was vrij snel hersteld, maar een *nagari* was niet compleet zonder moskee.³⁸ Er werden dan ook na de ramp niet één, maar twee lokale steuncomités in het leven geroepen: één voor materiële behoeftes van de bevolking en één voor het herbouwen van de moskee. Dit laatste initiatief werd nadrukkelijk gezien als een eigen verantwoordelijkheid van de gemeenschap van Kota Gedang, zo wordt duidelijk uit een artikel in het lokaal uitgegeven krantje *Soeara Kota Gedang* [Stem van Kota Gedang]: ‘Zo is het niet te verwachten dat onze moskee slechts hulp zal krijgen van de liefdadigheid die verzameld is uit heel Indië tot in Nederland. De giften voor onze moskee, mogen we alleen verkrijgen door onze eigen gezamenlijke inspanningen.’³⁹

Men wilde dus niet dat de donaties die vanuit de kolonie én Nederland naar West-Sumatra vloeiden voor een nieuwe moskee gebruikt gingen worden. Dit geld moest

37 ‘Lampiran’ en ‘Salinan rapport Kepala Negeri Kota Gedang’, *Soeara Kota Gedang* 11, nr. 7 (juli 1926). Perpustakaan Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Catalogusnummer: Port Pos 709; 288/PN/MF.

38 ‘Padang Kt. Gedang News’, *Soeara Kota Gedang* 12, nr. 1 (januari 1927); ‘Chabar Kampong’, *Soeara Kota Gedang* 12, nr. 3 (1927). Interessant is dat Annemarie Samuels in haar studie naar de tsunami in Aceh van 2004 observeert dat moskeeën die gespaard waren door het natuurgeweld juist veel symbolische waarde werd toegekend. Ze ‘openbaarden de tsunami als werk van God, zowel door hun voortbestaan en als toevluchtsoord’. Bovendien werd er veel geld uitgegeven aan het herstel en de renovatie van erfoeged in de regio, inclusief vele moskeeën. Het wijst op de belangrijke rol die symbolisch, religieus belangrijke gebouwen, kunnen spelen in het herstel van natuurrampen. Samuels, *After the Tsunami*, 111. ‘Over de historische ontwikkeling van de Minangkabausche nagari, zie Franz von Benda-Beckmann en Keebet von Benda-Beckmann, *Political and legal transformations of an Indonesian polity. The Nagari from Colonisation to Decentralisation* (Cambridge: Cambridge University Press 2013) 39-99.

39 Het originele citaat in het Indonesisch luidt: “Djadi djanganlah di harap sadja bahwa mesdjid kita akan dapat pertolongan hanja dari pada derma jang dikoempolkan dari seloeroeh Hindia sampai kenegeri Belanda. Derma oentoek mesjid kita hanjala boleh dapat dengan ichtiar kita bersama sadja”. R.S.B.K., ‘Derma’, *Soeara Kota Gedang* 11, nr. 11 (november 1926); Zie ook: R.S.B.K. ‘Seroean’, *Soeara Kota Gedang* 11, nr 8 (augustus 1926).

door de gemeenschap zelf opgebracht worden. Hiermee werd een voor Kota Gedang cruciaal deel van het herstel expliciet afgescheiden van de Nederlandse en koloniale context. Elders in *Soeara Kota Gedang* benadrukten de oprichters van het moskeecomité dat het herstel van de moskee noodzakelijk was. Niet alleen voor het herstel van de eigen gemeenschap, maar Kota Gedang niet achter kon blijven bij andere omliggende *nagari*-gemeenschappen die ook hun moskee verloren hadden. Dit zou een bron van schaamte zijn en 'ook God zou hier kennis van hebben'.⁴⁰ Als Kota Gedang achter zou blijven, zouden buitenstaanders schande spreken over de gemeenschap.

236

Vergelijkbaar met observaties die Annemarie Samuels doet met betrekking tot het herstel van de tsunamiramp van 2004 te Aceh, ziet men hier dat het herstel van Kota Gedang ook moest bestaan uit uitingen van goed moslimschap.⁴¹ Met andere woorden, Kota Gedang was moreel verplicht hierin voor zichzelf te zorgen. Een nieuwe moskee werd ontworpen, deels naar Turks voorbeeld.⁴² Met behulp van inzamelingsacties en oproepen in de lokale nieuwsbrief werd langzaam geld ingezameld. De liefdadigheidsoproepen voor de moskee duurden vele jaren voort. Ze werden geframed als een grote verantwoordelijkheid voor de gemeenschap ter plaatse, maar voor ook haar migranten en afstammelingen elders in de kolonie. Jarenlang werd met wisselend succes een beroep gedaan op de liefdadigheid van deze lokale en gemigreerde Kota Gedangers. Pas in de vroege jaren '30 werd na jarenlange arbeid de nieuwe moskee opgeleverd en ingewijd, hoewel deze nog niet geheel voltooid was. Pas op dat moment was de gemeenschap hersteld van de aardbeving.⁴³

Het bovenstaande voorbeeld toont liefdadigheid in een zeer lokale context, met een concreet lokaal doel, gecentreerd op een lokale identiteitsvorming rondom de dorpsgemeenschap. Tegelijkertijd werden verspreid over geheel Sumatra, en ook daarbuiten, vele inzamelingsacties gehouden voor de slachtoffers van de regio Minangkabau als geheel. Die kregen vaak de vorm van liefdadigheidsmarkten, sportwedstrijden, maar vooral ook culturele evenementen. Talloze toneelstukken, muziek- en poëzieavonden werden door Indonesische verenigingen opgevoerd om geld op te brengen. Deze avonden werden veelal in het Maleis gehouden en waren met name gericht op verschillende Indonesische groeperingen. Van dergelijke ac-

40 'Assalamoe'alaikum Warahmatoellahi Wabarakatoeh', *Soeara Kota Gedang* 11, nr. 8 (augustus 1926).

41 Zie Samuels, *After the Tsunami*, 130-50 voor de verscheidene wijzen waarop de Acehse gemeenschappen lessen trokken voor de toekomst uit de tsunami van 2004. Velen zagen de ramp als een waarschuwing of een kans opgelegd door Allah om zichzelf te beteren als moslims.

42 'Mesdjid', *Berito Koto Gadang* [Nieuws van Koto Gadang] 2 (oktober 1930). Universiteitsbibliotheek Leiden. Catalogusnummer: KITLV3 M 1996108 mf.

43 In maart 1927 was geld ingezameld uit Kota Gedang, Pariaman, Jambi, Riau en Batavia. 'Ma'loemat Comité Mesdjid Kota Gedang', *Soeara Kota Gedang* 12, nr 3. (maart 1927). De moskee werd tijdens de Ramadan van 1933 officieel in gebruik genomen. 'Mesdjid' en 'Peralatan menaiki mesdjid Kota Gedang', *Berito Koto Gadang* 4, nr. 4 (april 1933): 2, 4.

237

Verder weg, te Batavia, werd tijdens een liefdadigheidsavond op 8 augustus 1926 niet zozeer de Minangkabausche identiteit centraal gesteld, maar een relatief nieuw fenomeen uitgedragen: een Sumatraanse identiteit, die de inwoners van het gehele eiland en hun afstammelingen omvatte. De uitgebreide toneelavond werd georganiseerd door in Batavia en omstreken gevestigde Sumatraanse verenigin-

gen, die voorstander waren van een nieuwe Sumatraanse identiteit.⁴⁵ Tijdens de uitvoeringen werden toneelstukken en liederen getoond, en toespraken gehouden. Zoals Lotte Jensen eerder in de Nederlandse context heeft laten zien, zijn ook hier liedjes bij uitstek een genre waarin rampenverwerking en identiteit samenkomen.⁴⁶ In de liederen werd het leed van West-Sumatra bezongen, maar ook expliciet gesteld dat het lijden van West-Sumatra het lijden van heel het eiland betekende:

Sumatra, mijn thuisland – oh lieve (2x)
Wij houden zo veel van je.
Sumatra is altijd in onze gedachten.
Altijd, elk moment – oh lieve (2x)
Herinneren wij je, zonder verveling
Sumatra is altijd in onze gedachten.

Nu ben je in nood – oh lieve,
Getroffen door een enorme ramp,
Sumatra wij vergeten je niet,
Van Noord tot Zuid – oh lieve,
Al je inwoners zijn in rouw.
Sumatra wij vergeten je niet,
Je bent in plotse rouw, oh lieve
Door het ongeluk te West-Sum[atra].

Sum[atra] zal nooit vergeten worden,
Een zo zware ramp overkwam [je], oh lieve,
Het aardbevingsongeluk bracht lijden
Sum[atra] zal nooit vergeten worden,
Getroffen door de schokken van de aardbe-
ving, oh lieve.⁴⁷

Soematera tanah airkoe – sajang (2x)
Kami sangat tjintakan kamoe.
Soematera selaloe berbajang bajang.
Setiap sa'at setiap waktoe – sajang (2x)
Ingatkan kamoe kami ta' djemoe
Soematera selaloe terbajang bajang

Sekarang kamoe dalam kesoeshan – sajang
Ditimpa bahaya jang boekan boekan.
Soematra tidak, kami loepa2 kan
Dari Oetara sampai Selatan – sajang,
Semoea pendoedoekmoe dalam kedoekaan
Soematera tidak, kami loepa2 kan
Kamoe didalam doeka dalurat – sajang
Karena ketjilakaan di Soem Barat

Soem tak diloepakan barang sesa'at
Bahaja menimpa sangatlah berat – sajang

Gempa tjelaka membawa larat
Soem tak diloepakan barang sesa'at
Tjelaka karena digoentjang gempa – sajang.

Dit was een vrij nieuw idee, lijkend op het eigentijdse Javaans nationalisme, uitgedragen door verenigingen als Jong Java. Zoals onder meer Hans van Miert heeft aangetoond, was dit soort regionaal Indonesisch nationalisme en identiteitsvorming binnen de Indonesische *civil society* typisch voor dit decennium.⁴⁸ De-

45 Dit waren de Serikat Post Anak Sumatera, Medan Perdamaian en Perkoempoelan Djoem'atoel Tandarroes.

46 Lotte Jensen, "disaster upon disaster inflicted on the Dutch".

47 'Pertoendjoekkan derma boeat Soematra Barat. II', *Tjaja Soematra* (25 augustus 1926). Het woord "dalurat" in het origineel is hoogstwaarschijnlijk een spelfout. 'Darurat' zal het bedoelde woord zijn geweest.

48 Het Sumatraans regionaal nationalisme werd onder meer uitgedragen door de Jong Sumatranen Bond. Zie Hans van Miert, *Een koel hoofd en een warm hart. Nationalisme, javanisme en jeugdbeweging in Nederlands-Indië, 1918-1930* (Amsterdam: De Bataafse Leeuw 1995).

ze complexe processen werden door de koloniale overheid en de samenleving in Nederland lang niet altijd op waarde geschat. Zoals deze drie voorbeelden tonen, bleken enerzijds natuurrampen in Nederlands-Indië een uitstekende gelegenheid voor het uitdagen, uitdragen en bestendigen van allerlei verschillende lokale, regionale en supra-regionale identiteiten, en waren anderzijds publieke politiek-culturele uitingen van deze identiteiten cruciaal voor de wijze waarop hulpverlening voor de slachtoffers van deze natuurrampen tot stand kwam. Bovendien tonen deze initiatieven dat de koloniale clichés over passieve en kinderlijke inheemse bevolkingen, die eerder in dit artikel zijn aangehaald, een grove onderschatting van de weerbaarheid van de koloniaal Indonesische gemeenschappen betekenden. Uiteindelijk doen de complexe, gelaagde en actieve reacties op het natuurgeweld dat de Minangkabau trof het wat simplistische eenheids- en wederkerigheidsideaal uit de Vlissingse advertentie nogal naïef lijken.

CONCLUSIE

Met deze bijdrage hebben we laten zien dat de reactie op natuurrampen in koloniaal Indonesië vele verschillende vormen aan kon nemen. Deze vonden onmiskenbaar plaats in een koloniale context. Maar hoewel Nederland en haar koloniale ambtenaren bij veel aspecten van rampenbestrijding betrokken waren, vond er veel plaats naast, onder en simpelweg buiten het koloniale bestel om. Ideeën over intensieve onderlinge samenwerking tussen Nederland en kolonie, of over een wederkerige relatie maakten hier slechts een bescheiden deel van uit. Wat er in Nederlands-Indië *on the ground* gebeurde had meestal meer te maken met lokale realiteit dan met de Nederlandse papieren werkelijkheid. Natuurrampen geven hiervan een uitstekende demonstratie.

De koloniale ruimte als humanitaire eenheid, het ideaal dat door veel van de rampenproza en -poëzie in Nederland uitgedragen werd, werd tegelijkertijd van binnen uit ondermijnd door donateurs voor wie de koloniale ruimte in de eerste plaats bepaald werd door apartheid en ongelijkheid. In de verplaatsing van de ervaring van Indonesië naar Nederland vond een nivellering plaats, werd een inwoner van Tahuna op Sangihe een 'arme Indiaan'. Rampen en fondsenwerving voor slachtoffers droegen zo bij aan een humanitair koloniaal zelfbeeld dat doorwerkt tot in het heden.

Historici spreken graag van verwevenheid van kolonie en moederland in een streven om vooral de impact van kolonialisme op de Nederlandse cultuur zichtbaar te maken. Dit artikel laat zien dat die verwevenheid behoorlijk complex was. Voor een goed begrip van de werking en doorwerking van kolonialisme is het belangrijk om verschillende niveaus binnen de koloniale ruimte te verkennen, en daarbij alle uithoeken van de koloniale ruimte te betrekken. Rampen als momentopnames helpen die verwevenheid te ontrafelen en brengen de complexiteit van kolonialisme aan het licht, dat zich mateloos op kon dringen, maar in het bewustzijn van de slachtoffers tegelijkertijd ook zeer afwezig kon zijn.

Wellicht moeten we die koloniale ruimte dan ook eerder kaleidoscopisch opvatten, waarbinnen kolonialisme verschillende werelden omvatte en daarbinnen steeds weer andere verschijningsvormen kreeg. Door te doneren voor de slachtoffers van de ramp in Padang Panjang, betraden de inwoners van Vlissingen die koloniale ruimte, maar dat betekende niet dat ze ook maar iets begrepen van de beleevingswereld van de slachtoffers in Padang Panjang. De geschiedenis van de verwerking van natuurrampen laat heel treffend zien dat op verschillende plekken en verschillende momenten, kolonialisme op een andere manier vorm kreeg, van humanitair gelijkheidsideaal, tot antikoloniaal regionalisme, van protestantse bekeringsdrang, tot Sumatraans nationalisme, van apartheidsidealën tot islamitisch zelf-determinisme.

240

BIBLIOGRAFIE

- Bankoff, Gregg. 'In the eye of the storm: the social construction of the forces of nature and the climatic and seismic construction of God in the Phillipines'. *Journal of Southeast Asian Studies*, 35, nr. 1, (2004) 91-111.
- Bankoff, Gregg, Chris Newhall en Alicia Schrikker. 'The volcano's charmed circle: mobility, identity and memory around Mount Mayon (Philippines) and Gunung Awu (Indonesia)' (te verschijnen 2021).
- Boomgaard, Peter. 'Human capital, slavery and low rates of economic and population growth in Indonesia 1600-1910'. In *The structures of slavery in Indian Africa and Asia*, red. Gwyn Campbell, 88-95. Londen: Frank Cass, 2004.
- D'Arcey Woods, Gillen. 'The volcano lover: climate, colonialism, and the slave trade in Raffles's History of Java (1817)'. *Journal for Early Modern Cultural Studies* 8, nr. 2 (2008): 33-55.
- Gill, Rebecca. 'Networks of concern, boundaries of compassion: British relief in the South African War', *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 40, nr. 5 (2012): 827-44.
- Hadler, Jeffrey. *Muslims and matriarchs. Cultural resilience in Indonesia through jihad and colonialism*. Ithaca: Cornell University Press, 2008.
- Hoffman, Susannah. 'The monster and the mother'. In *Catastrophe and culture. The anthropology of disaster*, red. Hoffman en Anthony Oliver-Smith, 113-43. Santa Fe: School of American Research, 2002.
- Idria, Reza. 'Muslim theological perspectives on natural disasters. The case of Indonesian earthquakes and tsunami of 2004'. Masterscriptie; Universiteit Leiden, 2004.
- Janse, Maartje. 'Representing distant victims: the emergence of an ethical movement in Dutch colonial politics, 1840-1880.' *BMGN - Low Countries Historical Review* 128, nr. 1 (2013): 53-80.
- Jensen, Lotte. '"Disaster upon disaster inflicted on the Dutch". Singing about disasters in the Netherlands, 1600-1900', *BMGN - Low Countries Historical Review* 134, nr. 2 (2019): 45-70.
- Kartodirdjo, Sartono. *The peasants' revolt of Banten in 1888. Its conditions, course and sequel. A case study of social movements in Indonesia*. Z.p.: Springer, 1966.
- Kuitenbrouwer, Vincent. '"A newspaper war"? Dutch information networks during the South African War (1899-1902)'. *BMGN - Low Countries Historical Review* 128, nr. 1 (2013): 127-50.
- Lopez, Ariel. *Conversion and colonialism: Islam and Christianity in North Sulawesi, c. 1700-1900*. Proefschrift, Universiteit Leiden, 2018.
- Miert, Hans van. *Een koel hoofd en een warm hart. Nationalisme, javanisme en jeugdbeweging in Nederlands-Indië, 1918-1930*. Amsterdam: De Bataafse Leeuw 1995.
- Ouwehand, Liesbeth. 'Disastrous encounters: photographic representations of catastrophe in the Dutch East Indies'. *Moving Worlds: A journal of transcultural writings* 14, nr. 2 (2014): 46-60.

- Raben, Remco. 'A new Dutch imperial history? Perambulations in a prospective field'. *BMGN – Low Countries Historical Review* 128, nr. 1 (2013): 5-30
- . 'Epilogue. Colonial distances: Dutch intellectual images of global trade and conquest in the colonial and postcolonial Age'. In *The Dutch empire between ideas and practice*, red. René Koekoek, Arthur Weststeijn en Anne-Isabel-Richard, 205-32. Basingstoke: Palgrave, 2019.
- Samuels, Annemarie. *After the tsunami, disaster narratives and the remaking of everyday life in Aceh*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2019.
- Schrikker, Alicia. 'Disaster management and colonialism in the Indonesian archipelago, 1840-1920'. In *Natural hazards and peoples in the Indian Ocean world. Bordering on danger*, red. Greg Bankoff en Joseph Christensen, 225-54. New York: Palgrave Macmillan, 2016).
- Termorshuizen, Gerard en Anneke Scholten. *Journalisten en heethoofden: een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse dagbladers, 1744-1905*. Leiden: KITLV, 2001.

Sander Tetteroo is promovendus aan het Instituut voor Geschiedenis, Universiteit Leiden in een samenwerkingsproject met Universitas Gadjah Mada in Indonesië. Zijn onderzoek richt zich op de organisatie van hulpverlening bij natuurrampen in laatkoloniaal Nederlands-Indië en postkoloniaal Indonesië van ca. 1900 tot 1965. De focus van zijn onderzoek ligt hierbij op de sociale en politieke betekenis die hulpverlening voor natuurrampen had voor uiteenlopende belangengroepen, zoals nationalistische bewegingen, religieuze groeperingen, en de (koloniale) overheid. Doormiddel van *case studies* van aardbevingen, vulkaanuitbarstingen en overstromingen verspreid over de archipel onderzoekt hij enerzijds de rol die natuurrampen speelden in de sociaal-politieke omwentelingen in twintigste-eeuws Indonesië, en anderzijds de koloniale erfenis in de organisatie van rampenbestrijding in het land.

Alicia Schrikker is Universitair Hoofddocent koloniale en wereldgeschiedenis aan de Universiteit Leiden. Ze is gespecialiseerd in de geschiedenis van kolonialisme in Azië in de 18^e en 19^e eeuw en dan met name in Sri Lanka en Indonesië. Haar focus ligt op de interactie tussen lokale samenlevingen en koloniale macht. Deze onderwerpen staan centraal in haar lopende VIDI project "Institutional memory in the making of colonial culture" en het Vrije Competitie project "Colonialism inside out" dat ze uitvoert in samenwerking met de Radboud Universiteit. Ze publiceerde recentelijk over uiteenlopende onderwerpen zoals koloniale mentaliteit, natuurrampen in Indonesië, koloniale rechtspraktijk, en slavernij in Sri Lanka.